

Unele considerații cu privire la etnogeneza poporului român

De Acad. prof. Constantin Dăncuțu

„Problema problemelor” în cadrul istoriei românești a rămas — și va mai rămînea, cred, încă o bucată de vreme, — aceea a originii poporului român, sau, mai exact, a *formării definitive* a acestuia. În ciuda unor afirmații, și demonstrații chiar, cu veleități de soluționare inapelabilă, fie dintr-o parte, fie dintr-alta, cele trei întrebări legate indisolubil de această etnogenază, anume: *cînd*, *unde* și *cum* a luat naștere poporul și limba romînă, stăruie încă fără un răspuns mulțumitor.

Istoricul problemei e destul de lung și de frămîntat. Nu ne vom ocupa de el nefiindu-ne de nici un folos real acum. Răspunsul, oarecum firesc, dat, începînd cu cei dintîi cronicari ai noștri — cu excepția doar a unor fanteziste basme — pînă la istoricii romîni din vremea noastră, că romînii sînt autohtoni pe teritoriul pe care-l ocupă în vremurile ușor controlabile (părerea contrară constituind și între istorici cazuri izolate), n-a întîrziat să fie contestat integral și, uneori, agresiv, atît de unii istorici, cît și de unii filologi și lingviști străini. Foarte curînd problema a devenit, din una pur științifică, o chestiune politică, autohtonismul romînilor în Ardeal fiind socotit de unii ca cel mai sigur temelie pentru revendicarea și obținerea unor drepturi cetățenești și politice iar imigrarea ulterioară a poporului român în ținuturile de la nordul Dunării și în special în teritoriile înfrîncate fiind considerată de ceilalți ca un argument valabil pentru denigrarea acelor drepturi ce se cereau. Această notă politică — degenerînd tot mai mult într-un naționalism șovin și îngust — a păstrat-o discuția chiar și atunci cînd, de circumstanță, se afișa o obiectivitate științifică. Adevărul e că interesul, deghizat sau mărturisit, politic a persistat în lucrările istoricilor și lingviștilor burghezi aproape fără excepție. Semnificativ pentru aceasta rămîne că pînă în ultimul timp protagoniștii celor două teorii adverse se recrutau din rîndurile învățaților romîni respectiv maghiari (sau sași), abaterile de la această regulă fiind destul de puține și, îndeosebi, în rîndul filologilor și lingviștilor romîni care admiteau o *imigrare* sau *admigrare*. Părerile învățaților „neutri”, din sînul celorlalte națiuni, erau împărțite dar cu precumpănirea susținătorilor autohtonismului, mai ales între istorici.

Azi, din fericire, condițiile discutării unei asemenea probleme sînt radical schimbate pentru ambele tabere de învățați, pe vremuri atît de in-

teresați cu sau fără voia lor, în rezolvarea ei. Substratul politic a devenit fără nici-o valoare, iar concepția materialistă ce stă la baza cercetărilor de științe sociale constituie o solidă garanție pentru o justă cale de ordin documentar, metodologic și de interpretare.

Azi, cel puțin pentru noi istoricii marxiști, problema comportă o amplă și exclusivă importanță științifică. Ea nu e însă lipsită și de însemnătatea națională tocmai pentru istoricii români, chemați în primul rînd, a o dezlega, potrivit adevărului istoric, apelînd, firește, și la colaborarea tovarășească a cercetătorilor străini. E, iarăși, de la sine înțeles că munca istoricilor trebuie să fie împletită cu cercetările unor lingviști specializați în problemele de etnogeneză — deci cu școală istorică — ca și cu ale altor specialiști în discipline conexe, cum sînt arheologia, etnografia, antropologia, istoria dreptului, etc.

Fiind vorba de explicarea unui fenomen istoric și încă a unuiu dintre cele mai complexe, cercetătorul acestei probleme, indiferent de disciplina pe care o cultivă, va trebui să aibă *viziunea istorică* a procesului de etnogeneză a romînilor. Cunoașterea adîncă a realităților vieții materiale și culturale a antichității, cu particularitățile și caracterele dominante ale lumii antice, e indispensabilă. La aceste laturi specifice antichității și plămuirii lumii timpurii medievale e necesar să-și adapteze fiecare disciplină investițiile, eliminînd deficiențele metodologice de care suferă și străduindu-se să înțeleagă acel proces în mediul și împrejurările istorice ale timpului.

Cristalizarea unei comunități de oameni, în mijlocul societății atît de pestrițe din punct de vedere etnic, cum e aceea a regiunilor carpato-danubio-balcanice în mileniul prim al erei noastre, ca popor romîn, e rezultatul, în definitiv, al unei acțiuni polivalente și generale, desfășurate în cuprinsul imperiului sclavagist roman, a *romanizării*. Se impune, prin urmare, studierea pe un plan larg a acestei romanități de pe teritoriul întins din sud-estul Europei; condițiile în care s-a extins, formele în care s-a exercitat și s-a impus această romanizare în diferitele regiuni ale teritoriului carpato-balcanic. Treaba e o sarcină a istoricului, arheologului și lingvistului. Pentru cel din urmă se ridică necesitatea lămuririi diferitelor substraturi lingvistice existente pe acest teritoriu.

Fără a cădea în greșala analogiilor pur formale, nici un cercetător nu poate să se sustragă obligației de a privi și dincolo de limitele teritoriului nostru, lărgindu-și orizontul cu ceea ce se petrece, cu rezultate asemănătoare, în restul lumii antice-romane.

Nimic nu poate fi mai contraindical în cercetarea procesului de formare a poporului romîn și a limbii romîne decît tratarea izolată a fenomenului care e, prin natura istorică a lui, un fenomen interdependent. Ceea ce e valabil pentru istoric, arheolog și lingvist e perfect obligatoriu și pentru celelalte specialități.

O atenție deosebită va trebui să se acorde așa-zisei lumi „barbare”, populațiilor și triburilor în migrații, studiul vieții materiale și culturale a

acestora urmînd să fie făcut fără prejudecățile umanismului clasicizant, dar și fără idealizarea falsificatoare a realităților concrete din epoca modernă. Și aci, concepția marxistă asupra istoriei e menită să dea roadele ei bogale în sezizarea și interpretarea faptelor.

Dezbrăcîndu-se de patima politică în tratarea problemei etnogenezei poporului român, nu urmează ca cercetătorii să renunțe la o cît mai susținută și însuflețită atitudine științifică față de căutarea și găsirea adevărului, indiferent în ce direcție s-ar orienta acesta. Ar fi din acest punct de vedere, total greșit de a considera drept „idealisti” sau „cu resturi burgheze” pe aceia care împărtășesc o altă convingere științifică în această chestiune. Desigur că nici un Philippide, cu teoria lui mai mult sau mai puțin imigraționistă, nu era mai „progresist” decît Xenopol sau chiar Bălcescu care erau convinși de autohtonismul romînilor la nordul Dunării. Nici nu s-ar înțelege cum un Roesler ar putea fi mai puțin „idealist”, decît un Onciul, de pildă. Dacă am judeca pur dogmatic, teoria catastrofelor, a extirpărilor de populații și a înlocuirii dezvoltării interne cu expedientul migrațiilor ar întruni, în general, condițiile unei concepții idealiste.

Deficiența și a unora și a altora — abstracție făcînd de motorul politic ce sta îndărătul teoriilor — ar consta cel mult în sezizarea unilaterală, am spune „simplistă”, a problemei.

Lepădîndu-se de erezia șovinismului și politicianismului, generator de atitudini pseudoștiințifice, cercetătorii nu au făcut însă totul pentru abordarea obiectiv-științifică a chestiunii. Pentru aceasta, e absolut nevoie să se revizuiască din temelii diferitele judecăți (de fapt prejudecăți) și opinii dogmatice care s-au creat mai mult ca rezultate ale unei atitudini preconceptuate, decît ale studiului datelor concrete. E de ajuns să amintim din seria acestora basmul cu stîrpirea radicală a populației dacice în cursul celor două războaie, sau evacuarea totală a populației cu ocazia retragerii lui Aurelian.

Absurde în sine-și, aceste „teorii” pseudo-științifice nu se confirmă de loc și ele nu serveau decît doar de premize necesare unor concluzii pripite, ca „puritatea romană” sau absoluta necesitate de a aduce poporul român, format gata, din sudul Dunării, din Balcani și și aici dintr-un faimos triumghi Niș-Sofia-Skoplje (vezi împotriva acestui leagăn de formare a poporului român și albanez, lucrarea recentă a lui D. Dečev, *Charakteristik der thrak. Sprache*, p. 113).

Am subliniat mai sus importanța factorului romanizării, ca fenomen specific unei perioade istorice date, în condițiile unice ale antichității clasice romane și post romane. Să-mi fie permis să atrag atenția asupra nevoii adîncirii acestui proces și în comparație cu alte provincii (unde acest proces s-a desăvîrșit în răstimpuri mai scurte, ca de pildă, în Panonia, Spania, Gallia de sud și de nord, Moesia etc.), dar și în împrejurările excepționale ale Daciei nord-dunărene.

Un argument „plauzibil” (măcar) s-a făurit din tăcerea izvoarelor

literare — tăcere impresionantă, după F. Lot, — timp de aproape zece veacuri. Argumentul e, firește, caduc pentru cei care cunosc uzanțele istoricilor antici, bizantini și timpurii-medievali. Un Ps. Skymnos pomeneste pe la anul 200 î.e.n. numai *scifi* în vecinătatea orașului Tomi ca pe unii ce formaseră în sec. IV și III pătura dominantă a regiunii. Prima mențiune directă despre o populație valahă în nordul Dunării e, pe cât se pare, din sec. XII, dar ea nu e chiar așa de departe de sfârșitul secolului X când sint pomeniți vlahii din Balcani, pomenire „întîmplătoare” ca și aceea, primă, despre albanezii balcanici, datînd din 1079 e.n.

Mai complicate sint, fără îndoială, situațiile derivînd din toponimie și descoperirile arheologice. Mai mult decît în oricare domeniu, poate, aici se impune înlăturarea deficiențelor de cercetare, de metodă și de interpretare care au caracterizat investigațiile de pînă acum. În materie de arheologie aceste lipsuri au toată șansa să fie corectate, eliminîndu-se acea inexplicabilă ruptură între cerințele postulate de studiul istoriei și informația arheologică. E de nădăjduit ca și studierea amănunțită și atentă a toponimiei să ajungă la rezultatul îndepărtării discordanței totale ce pare să existe între aceleași postulate istorice și datele toponimice, după care Dacia ar fi rămas un „vacuum” lipsit complet de populație la retragerea stăpînirii romane. Istoriceste acest lucru fiind cu desăvîrșire imposibil, rămîne de văzut, prin o analiză a *condițiilor de viață economico-socială* schimbate, măsura în care se reflectă o slăbire mai departe a populației autohtone în documentarea toponomastică și explicația rațională a toponimiei străine. Colaborarea lingviștilor cu istoricii stărilor sociale din epoca migrațiilor europene și a etnografilor e de dorit.

Ceea ce aș dori să relev, însă, în legătură cu etnogeneza romînilor sint modul greșit cum e privită această problemă și căile improprii de a încerca dezlegarea ei.

Formulîndu-se în cursul îndelungatei polemici cele două teze antagoniste 1, permanența și continuitatea etnică, culturală și lingvistică neîntreruptă și 2, dispariția completă a elementului băștinăș și imigrația tirzie (din sec. VIII pînă în sec. XIII) a „poporului romîn” din sudul Dunării (cu teza intermediară, de compromis, a unei admigrări continue — mai maleabile și mai aproape de adevăr pe cât se pare), s-a pus accentul exclusiv pe latura *provenienței* „poporului romîn” dintr-o regiune îngrădită sau alta. Limitîndu-se la acest aspect îngust al problemei, ea nu putea fi rezolvată, ci cel mult deplasată în spațiu: pentru teza nr. 1, poporul romîn e format dintru început exclusiv în Dacia Traiană, iar pentru teza nr. 2 această formare e desăvîrșită, la un moment dat, în sudul Dunării, indiferent unde, după combinațiile mai mult sau mai puțin originale ale autorului teoriei. Chiar și pentru teza intermediară, de compromis, situația nu e diferită, în fond, de cele dintîi două, căci și pentru adepții acestei teorii de mijloc, admigrațiile se fac de către niște contingente ale „poporului ro-

într-o din sud la o frîntură de „popor român” din nordul Dunării. În această concepție, pentru toți aderenții diferitelor teze, poporul român e închipuit ca un bloc gata format în o perioadă de timp dată (și cam aceeași în toate cazurile) — destul de veche după cît se pare — cu deosebirea esențială, pentru o teză sau alta, a locului (sau locurilor).

Fenomenul complex, multiform și grandios al formării unui popor ca cel român a fost redus, astfel, prin cele 2 sau 3 teze, la niște formule schematice, simpliste: 1, autohtonism exclusiv, 2, imigrație masivă în una sau două reprize, și 3, admigrări succesive de „popor român” la alt „popor român”.

S-au neglijat cu totul, și de majoritatea cercetătorilor sigur, aspectele celelalte, esențiale, ale problemei, care trebuiau să premerge aspectului teritorial limitat, și anume: *epoca și elementele constitutive ale formațiunii etnice romine*.

Cercetarea formării poporului și limbii romine va trebui să plece de la realitățile concrete din sud-estul Europei, parte integrantă din imperiul roman cu granițele lui *politice și culturale* din diferitele perioade de timp. Acestea sînt: existența pe acest teritoriu întins dintre Carpații nordici și Marea Egee și Adriatică a unui fond de populații eterogene și ca limbă și ca cultură materială și spirituală; exercitarea asupra acestor elemente etnice a unei acțiuni de romanizare de durată și intensitate diferită; revărsarea peste acest teritoriu, în epoci și moduri diferite a unor populații și triburi „migratoare”; așezarea slavilor în aceste regiuni și conviețuirea lor continuă cu populațiile locale. Nu va fi lăsată la o parte nici pătrunderea elementului maghiar.

În locul tezelor limitate, discutate în contradictoriu pînă acum, cercetarea trebuie să cuprindă toate elementele și aspectele ce constituie ansamblul etnogenetic.

În primul rînd, mi se pare mie, va fi necesar să se examineze de pe poziții materialiste întreaga problemă a romanității orientale (carpato-balcanice), stabilind variatele centre de romanitate și specificul lor aparte. Datorită timpurilor și condițiilor diferite în care s-a exercitat această romanizare pe fonduri etnico-sociale deosebite, diversitățile regionale-teritoriale ale acelei romanități îmi apar mult mai accentuate decît ar reieși la prima vedere. Mină în mină urmează să meargă acest studiu cu limpezirea sub-stratelor lingvistice locale.

Strîns legată de problema romanității orientale e și întrebarea care nu se poate înlătura, dacă și în ce măsură putem vorbi de mai multe cristalizări incipiente de popoare romanice în vastul teritoriu al romanismului oriental. Sînt grupurile de „romîni” din Balcani părți din același popor român și este limba lor un dialect al limbii romine unitare, sau avem de-a face cu limbi și popoare diferite romanice?

Un punct al investigațiilor îl alcătuiește, desigur, studiul traiului populațiilor romanofone în Dacia, în Panonia și în Balcani, în condițiile

concrete istorice ale diferitelor regiuni, ca și studiul organizării lor social-politice. S-a relevat de mai mulți caracterul de instabilitate a populațiilor păstorești și a populațiilor în general din primele 10-12 veacuri ale erei noastre, tocmai pe acest teritoriu al romanității orientale, sugerându-se analogia cu reto-romanii.

Pornind de la această caracteristică social-economică de instabilitate a populațiilor locale — care își are rădăcini adânci în trecutul roman și preroman — s-ar putea aștepta lămurirea lipsei urmelor romanice în toponimia ținuturilor carpato-balcanice ca și păstrarea unei relative unități lingvistice și a laxe dependente a acestor localnici cutureători de popoarele dominante.

Urmărirea îndeaproape a datelor istorice, lingvistice, etnografice, juridice și de altă natură ar constitui, credem, un temei suficient pentru a încerca lămurirea raporturilor romanității din nordul Dunării cu grupurile romanice din Balcani și, eventual, din Panonia.

Rolul jucat de limba latină (romanică) în viața materială, economică, socială și spirituală a ținutului carpato-balcanic (răspîndirea creștinismului!), aportul real al populațiilor migratoare în promovarea culturii materiale și a organizării sociale din acele timpuri și locuri; uriașa contribuție slavă la formarea comunității de popor român, și altele ca acestea sînt chestiuni capitale ce se impun, în prealabil, de a fi rezolvate pentru a încerca un răspuns la întrebarea cea mare: cînd și în ce împrejurări, din ce elemente ale romanității orientale s-a putut închea poporul român? Cînd putem vorbi de un *popor român* și nu de grupări de populații romanice în curs de formare în popor?

Numai dezlegînd aceste elemente de bază ale problemei se va putea răspunde și la ultima dintre întrebări: unde s-a format poporul român?

În ce ne privește, noi înclinăm să credem că de un *popor român* nu se poate vorbi înainte de încheierea primelor formațiuni feudale începătoare pe teritoriul din nordul Dunării. Pomenirea atît de tirzie a vlahilor nouă nu ni se pare cu totul „întîmplătoare“. Ea trebuie să aibă o cauză obiectivă: apariția destul de tirzie a vlahilor înșiși ca popor deosebit în mijlocul romanității orientale. Aceeași soluție ni se pare mai indicată și pentru formarea limbii romîne, a daco-romînei.